

tivno na pravopis in skladnjo (1. letnik) ter oblikoslovje (2. in 3. letnik). Pismeni sestavki so nekako to, kar je v Skj 1—4 imenovano sporočanje, oblikoslovje pa v 2. letn. obsega glagol, prislov in predlog, v tretjem pa vse druge besedne vrste (veznik ni obdelan samostojno, ampak mimogrede v skladnji (1. letn.), medmet pa sploh ne. Zelo na obrobje je potisnjena tudi zgodovina knjižnega jezika (navedena v 1. letn. pod Branje, preverjanje ...) in stilistika (mimogrede v 1. letn. v poglavju Govorne vaje).

Mislím, da je osnovna značilnost tega učnega načrta predvsem neurejenost (v 1. letn. npr. se pod naslovom Branje, preverjanje in utrjevanje pravorečja poleg tega, kar pove naslov, obravnavajo tudi glasoslovne zadeve, socialne zvrsti jezika, zgodovina slovenskega knjižnega jezika in črkopisa). Načrt je tudi preveč usmerjen na slabosti dijaškega jezika (te so v veliki meri odsev pogovornega jezika), premalo pa gradi pozitivno obvladanje pravičnega, lepega jezika. (Kako naj npr. učencu »gojimo čut za ritmiko stavka« (1. letn.) ali »smiselno branje pesmi«, če mu ničesar konkretnega ne povemo o stavčni fonetiki? Besedotvorje je omejeno na pridevnik (3. letn.), pa je tvorba besed vendar tudi za te učence prav važna.

To mešanje tematike pod določenimi naslovi je toliko manj upravičeno, ker obstoji učbenik Jagrove, ki te stvari dobro loči (prim. kazalo njene knjige s poglavji: Zgodovinski pregled jezika, Nastanek in razvoj pisave, Glasoslovje, Oblikoslovje, Skladnja, Pravopis, Slog, Pismena sporočila). Kot v učnem načrtu za tehniške šole bi bilo treba tudi tu v okviru posameznih tem natančno določiti obseg snovi.

Podrobnejše pripombe k vsem trem učnim načrtom bi bilo mogoče najlaže podati v komisijah, ki bodo, upam, načrte redigirale ali presnovale. Tudi v teh komisijah bi moral biti zastopan zmeraj kak dejaven jezikoslovec znanstvenik z univerze, in sicer s področja knjižnega jezika, med drugim zato, ker se tudi tam (ali predvsem tam) oblikuje tip strokovnjaka za pouk jezika na naših srednjih šolah. (Za slovstvo bi moral sodelovati znanstvenik za slovstvene vede.) Tako je bilo v bistvu že dogovorjeno za recenzije učbenikov in priročnikov. — Seveda prispeva lahko h kвалiteti novega učnega načrta veliko tudi naše razpravljanje na tem simpoziju.

**Francè Jesenovec**

Gimnazija v Celju

## **OZNAKA SLOVENSKEGA POGOVORNEGA JEZIKA V CELJU IN OKOLICI\***

Pred petnajstimi leti je v JiS I, 165 Anton Bajec izrazil zahtevo, da »moramo pač pogovorni jezik v neki obliki utrditi, ustanoviti zanj pravila. To je seveda treba storiti tudi za druge pokrajine slovenske zemlje, ne samo za Ljubljano, zlasti za Štajerce in Gorenjce«.

\* Referat na seminarju za slovenski knjižni jezik. — Celje, dne 25. septembra 1971.

To željo je izpolnil Jože Toporišič v SR 18, 57—70 s tem, da je utrdil pravila za splošnoslovenski pogovorni jezik, ki je bliže zbornemu jeziku, obenem pa tudi že za ljubljanski pogovorni jezik, ki ima po njegovem mnenju »na splošno iste glasovne značilnosti kot splošni pogovorni jezik, ima pa tudi svoje posebnosti«.

Po vsem tem čaka sloveniste še naloga, da orišemo pokrajinske pogovorne inačice, ki so zunaj Ljubljane in obenem bliže geografskim narečjem. Tako naj tale prispevek skuša naslikati podobo pokrajinske pogovorne inačice v celjskem okrožju, torej osrednještajerski pogovorni jezik. Čeprav je razumljivo, da je cela vrsta jezikovnih pojavov v celjski pogovorni inačici skupna pojavom v splošnem pogovornem jeziku, hočem poleg osrednještajerskih navesti tudi skupne jezikovne pojave, da bi bila podoba celjskega pogovornega jezika čim polnejša. Spregovoril bom obširneje o glasoslovju, mestu poudarka in oblikoslovnih značilnostih celjske inačice, nekaj malega pa tudi o skladnji in slogu ter o besedišču srednještajerskega pogovornega jezika.

### Samoglasniki

1. Drugotno poudarjen polglasnik se je vokaliziral v dolgi široki ê — *pês, dêš, kês, mêgla, têma, stêza*.

2. Stari cirkumfektirani *o* in novoakutirani *o* sta se v srednještajerskem narečju razvila v dvoglasnik *ou* — *bougi, proušim*, kar je vsaj deloma mogoče slišati v našem pogovornem jeziku, na splošno pa se je ta dvoglasnik gotovo pod vplivom zbornega jezika vrnil v monoftong *o* — *bôgi, prôsim*. To velja predvsem za mesto Celje in njegovo neposredno okolico.

3. Vokalični *r* je prešel v zelo široki *är* — *värt, kärt, ärdeč*.

4. Samoglasnik *o* v zlogu za poudarkom je pri samostalnikih večinoma ostal — *mleko, kosilo, kopito*, v pridevnikih in deležnikih pa je prešel v *u* ali pa povsem izginil — *hitro, hitru, m'je päršl; prež me je zebl, zdež mi je pa vrôč*.

5. Pojav moderne vokalne redukcije je v naši pogovorni inačici znan v prav takem obsegu kakor v splošnem slovenskem pogovornem jeziku, kajti tudi pri nas so izginili kratki nepoudarjeni *i*, *u* in *ê*, kratko poudarjeni pa so prešli mimo polglasnika v kratki široki *è*. Tako je npr. kratki *i* izginil na koncu besed:

v nedoločniku: *dêlat, târpêt, vârtêt se*

v velelniku: *nês! prôs!*

v množini moškega spola pri deležniku na *l*: *smo narêdl, smo nêsl, smo kupvâl*

v končnicah *-ami, -emi, -imi* v orodniku množine: *z rôkam, z nôgam, z gospêh, z gôslim*

v pogosto rabljenih prislovihih: *snoč, dôst, najrajš, tud*

v dajalniki in mestniku ednine pri osebnih zaimkih: *mên, têt, sêb, pri mên, m'je, t'je*

v določni obliki pri pridevniku s kazalnim zaimkom *ta*: *ta mlad, ta star, ta zelen, ta debu*.

Enak pojav opazimo sredi besede:

v deležnikih na *-la* in *-lo*, *-li* in *-la*: *si vzdignila, so se zmôtile, je prôsla, je usâhnilo, je narêdla, so narêdle, je bla, so ble*

v pomanjševalni priponi *-ica*: *rôšca, bôšca, rîpca*.

Kratko poudarjena *i* in *u* sta prešla v kratki široki *e*, deloma pa sta ostala nereducirana: zato je slišati *krûh* in *krêh*, *kûp* in *kêp*, *nîč* in *nêč*.

V enklitikah *pri*, *si*, *bi* navadno *i* ostane: *pri nas, si biû, bi daû*.

Edninske oblike v deležnikih na *-al*, *-el*, *-al* in *-il* večinoma vse preidejo v *u*, le *il* lahko ostane na stopnji *iû*: *je ukazu, je vedu, je vidu, je ukradu, je nesu, je hodu, toda je ubiû, je govoriû*.

Za redukcijo kratkega jata naj navedem: *vidu, vidla, lepga*.

Podobno velja za kratki *u*: *varjem, varvat, kupvat*.

V osnovi pa tudi kratki *u* ostane: *ubît, drugôd, ujêt*.

Iz sekundarnega polglasnika razviti *e*, ki v zbornem govoru kot *a* v odvisnih sklonih izpada, v naši pogovorni inačici večinoma ostaja: *Frančeka, Slomšeka; pêsa, dêža*.

V dvoglasnikih *ai* in *au* vlada nihanje, saj pri nas v pogovornem jeziku lahko slišiš *ai*, *ei* in celo *i*, *prav tako au* in *ou*: *zdaj, zdej, tukaj, tukej* in celo *tuki, praû, redkeje proû*. Podobno nihanje je slišati pri vezniku *da* — *de*.

### Soglasniki

1. Mehki *l* je otrdel v srednji *l*, medtem ko je končniški *l* seveda ostal kot *lj*: *lubim, ludi, zemla, zele — s soljo, z živaljo*.

2. Mehki *n'*, ki je v štajerskih narečjih prešel v *j*, je deloma vdrl tudi v našo pogovorno inačico, tako da je med izobraženci v Celju slišati tudi oblike: *svija, zastoj, sukjič, jiva, jega*.

3. Skupini *čre* in *žre* sta ostali nespremenjeni: *črešnja, črez, žrebelj, čreve*.

4. Zlitje *šč* v *š* utegneš slišati v zahodnem delu naše pogovorne inačice: *apniše, mravlíše, besediše*.

5. Tu in tam naletiš lahko na protezo v: *vura, voken, vosu, Voglajna*.

6. Na Štajerskem je ostala asimilacija *dl* v *l* v deležniku pri ženskem in srednjem spolu in v množini: *je pala, jela, bola*, toda v pogovornem jeziku je pod vplivom zbornega govora in po analogiji sedanje osnove znova zavladalo neasimilirano *dlo* in *dla*: *je padla*.

7. Končni zveneči zapornik *-g* je seveda oslabil v nezveneči pripornik *-h*: *Boh*, na drugi strani pa tudi v nezveneči zapornik *-k*: *Bok, polek*.

## Oblikoslovje

Čeprav so oblikoslovne značilnosti pogovornega jezika v celjskem okrožju v glavnem prikazane že z glasoslovnimi posebnostmi, jih zaradi popolnejše podobe in strnjjenosti moramo še posebej navesti.

1. Končnica *-ah* v mestniku množine ženske *a* sklanjatve je prešla pod vplivom moškega in srednjega spola v *-ih*: *na stopnicah*, v *Grižih*, v *Breščih*, *na Teharjih*.
2. Množinski samostalniki srednje sklanjatve izkazujejo popolno izenačenje s podobnimi samostalniki ženske *a* sklanjatve: *vrate*, *jetre*, *črejve*, *tle*, *uste* (*vuste*).
3. Tu in tam sega ta feminizacija nevter celo v ednino: *japka* — *japke*, *jajčka* — *jajčke*.
4. Samostalniki nekdanje dolge *u* sklanjatve z današnjim imenovalnikom na *-ev* dobivajo pod vplivom narečja v pogovornem jeziku imenovalnik s končnico *-va* in s tem popolnoma prehajajo v žensko *a* sklanjatev: *cerkva* — *cerkve*, *potkva* — *potkve*, *retkva* — *retkve*, *bukva* — *bukve*.
5. Samostalniki srednjega spola so se v dvojini uravnavali po števnih dva in dve — v srednjem in ženskem spolu: *dva teleta*, *dva okna*, *dve deklete*.
6. V imenovalniku množine je pri moškem spolu skoraj dosledno zavladovala oblika na *i*, zato je redko slišati obliko na *-ovi*, še manjkrat pa obliko na *-je*: *brati*, *gosti*, *kmeti*, *vožki*, *sini*, *zobi*.
7. Moški samostalniki na *-o* se sklanjajo le s prirastkom *t*: *sinko* — *sinkota*, *Jan-kota*, *Markota*.
8. Pri pridevniki *bolan* se je oblika iz moškega spola vnesla tudi v ženski in srednji spol in v vso množino: *bolana*, *bolano*, *bolani*.
9. Iz narečja je v našo pogovorno inačico vdrl imenovalnik *hči* tudi v tožilnik: *naša hči* — *našo hči*.
10. Naš pogovorni jezik ne pozna več preglasa *o* v *e* za mehкими soglasniki v imenovalniku in tožilniku srednjega spola pri pridevniku, zaimku in deležniku. Zato govorijo tukaj — dijaki pa tudi v nalogah pogosto pišejo —: *tujo mesto*, *našo dekle*, *mojo bogastvo*, *celo* — *vso mesto*, *vso slovensko leposlovje*.
11. Oziralni zaimek *ki* je našemu pogovornemu jeziku skorajda neznan, saj na splošno govorijo — dijaki tudi pišejo — daljšo obliko *kateri*: *naš oče*, *kateri* . . . , *naša hči*, *katera* . . . , *knjige*, *katere* . . .
12. V ženskem in srednjem spolu ne slišiš več dvojskih oblik na *-i*, temveč le analogno množinsko obliko na *-e*: *dve ženske*, *dve japke*.
13. Kazalni zaimek iz narečja — *toti*, *tota*, *toto* se pod vplivom zborne izreke vrača v *ta*, *ta*, *to*, zato *tôti* ali *têti* le še redko slišiš.
14. V dvojini se je pri glagolu izoblikovala kontaminirana oblika *sma*, in to iz dvojske *sva* in množinske *smo*: *sma slišale*, *grema*, *berema*, *midva sma naredla*, *hočma*, *nočma*.



15. Po tematskih glagolih so se uravnale oblike atematskih v drugi osebi množine in tako izgubile svoj *s*: *date, vete, grete*.

16. Pri glagolih na *-či* je v nedoločniku na novo pristopil *t*: *hočem rečt, pečt, tečt*.

17. V trpnopreteklem deležniku se je pod vplivom narečja posplošila oblika na *-t* tudi v primerih, v katerih pozna zborna izreka le oblike na *-n*. Tako se je analogno po *podrt* izoblikovalo tudi *naret* za *narejen*.

18. Ker je sekundarni polglasnik v sedanjiku namesto *v* *a* prešel v *e*, utegneš v naši pogovorni inačici slišati tako narečni *e* kakor tudi zborni *a*: *vzemem* in *vzamem*, *genem* in *ganem*, *dehmem* in *dahmem*, *pehnem* in *pahnem*, *vnemem* in *vnamem*.

19. V tretji osebi sedanjika v množini pozna celjski pogovorni jezik le mlajše oblike na *-ejo* in *-ijo*: *noge me bolijo, nêsejo* ipd.

20. Prav tako v tretji osebi množine pozna naš pogovorni jezik pri atematskih glagolih le mlajše oblike na *-jo*, ne več na *-do*: *vejo, dajo, grejo, povejo*.

21. Neskrčen je ostal sedanjik pri glagolu *vreti*: *že vrêje*. Po *vrejem* se je uravnal tudi *plevem* in prešel v *plejem*.

#### Posebnosti v mestu poudarka

1. V našem pogovornem nedoločniku je mesto poudarka tam, kjer je v deležniku na *-l*: *nôsit, pisat, krênit, morít, târpêt*. Samoglasnika *e* in *o* sta v njem kratka in široka: *nêst, bôst*.

2. V velelniku je mesto poudarka deloma nepremično: *nes!* — *nêste! ostân!* — *ostântel! môlte! zbêrtel!*

3. Zelo pogost je preskok poudarka za en zlog proti koncu besede: *znaménje, kaménje, delávec, kladívo, kolíko, tolíko* ipd.

4. V deležniku preteklega časa na *-l* je v moškem spolu ostal poudarek vseskozi na zadnjem zlogu, pa naj gre za preproste ali za sestavljene oblike: *je bežáú, je držáú, je moučáú, je govoríú, je zbudíú, je tesáú, je naredíú, je opustíú, je hotéú* itd.

5. V celjskem pogovornem jeziku je deloma znan preskok poudarka za en zlog proti začetku besede, tako da utegneš slišati: *otròk* in *ôtrok*, *poštèn* in *pôšten*, *bogàt* in *bôgat*, *širòk* in *šírok*, *se popnèm* in *se pôpnem*, *otprè* in *ôtre*.

6. Med poudarne dublete sodijo tudi: *ðeklè* in *dêkle*, *zobê* in *zôbe*, *prasè* in *prâse*.

7. V srednještajerskem narečju izkazujejo preskok poudarka proti začetku besede tudi trizložnice: *prístava*, *mótika* — *mótka*, toda v pogovornem jeziku utegneš slišati samo *Prístava*.

## Nekaj iz skladnje in stilistike

1. V celjskem pogovornem jeziku je kar pogosta zamenjava oziralne členice *kadar* z vprašalno *keda*: *Zmeraj, keda sem pāršu u gosti, so me dôbâr postrêgl.*
2. Neprehodni glagol *vstati* je postal povratni »se vstati«: *sem se vstala.*
3. Splošnoštajerski zamenjani besedni red ob prislovu še je seveda znan tudi našemu pogovornemu jeziku: *še pa niso pāršl.*
4. Pogosto je slišati podvojeni protivni veznik: *vendar têtga pa nisma znale.*
5. Nenavadno pogosto govorijo v celjskem okrožju protivni veznik *vendar*, in sicer tam, kjer v zbornem govoru rajši govorimo in pišemo krajši protivni veznik *a*. Poleg tega pa slišiš v pogovornem jeziku tudi nenavadni besedni red: *Vendar stavka je minila, Vendar ko je . . ., Vendar udây se nisem.*
6. Pri osebнем zaimku za tretjo osebo se je množinski tožilnik *nje* uravnal po rodilniku *njih*, tako da v našem pogovornem jeziku zmerom govorijo *njih, na njih, za njih* namesto *nje, nánje, zánje*. Te oblike prehajajo pri Štajercih tudi vedno pogosteje v zborni izreko in celo v pismeni jezik: *Rajši ti njih, da ne bojo oni tebe, Na njih ni treba čakati.*
7. Pridevniško povedkovo določilo se v celjskem pogovornem jeziku zelo pogosto rabi v določni obliki, redkeje v nedoločni: *kak je naš pêb bôgi! Da ne bom predolgi.*

## Besedišče

1. V območju srednještajerskega pogovornega jezika se je tu in tam še ohranila nosniška izgovarjava v besedi *mesenc*.
2. Krajevni prislov *tja* je preko *ta* s privesno členico *î* prešel v *taî*, tako da slišiš sedaj: *ta gor in taî gor, ta dol in taî dol*. Prislov *tam* pa se pogosto rabi tudi na vprašanje *kam*: *grem tam.*
3. Korelativna prislova iz zaimka *kakó* — *takó* sta po preskoku poudarka na prvi zlog izgubila *o* ali *u*, tako ima pogovorni jezik obliki *kak* — *tak*.
4. Nazadnje naj naštejemo še nekaj značilnih besed in zvez iz celjske pogovorne inačice: *daleč* se je seveda kakor tudi sicer na Štajerskem skrčilo v *dayč, čakajte* v *čajte, pazduha* v *paska*, poleg *teden* se govori tudi *keden*, dalje je značilen vzklik *pje!* Namesto *črevli* ali *čevli* utegneš slišati *šuhi*, namesto *moder plav*, poleg *jermen* lahko slišiš tudi po premeni nastalo obliko *remen*, *šćurka* imenujejo *gril*, *pestúnja* se govori s poudarkom na *u*, poleg *kolnica* slišiš tudi *šupa*, pogosteje se govori *čuj* kakor *slišiš*, znan je vzklik *Je bela!* ali *Je bela cesta!* Predmetno vprašalni zaimek *kaj?* se je zamenjal z osebno vprašalnim *kôga?*: *kôga si naredla?* za *kaj si naredila?*